

Bahrülulûm ilk öğrenimine Firengî Mahal'de başladı. On yedi yaşına kadar babasının burada verdiği dersleri takip etti. Bu arada Şeyh Muhammed Eşref Kâkürî'nin kızıyla evlendi. Kısa bir müddet sonra babası vefat etti. Yarım kalan tahsilini, babasının halefi ve seçkin talebesi Kernâleddin es-Sihâlevî'den ders görerek tamamladı. Öğretim hayatına Molla Nizâmeddin'in Firengî Mahal'deki kürsüsünde başladı. Yazdığı bir risâlenin Leknev'deki Sünnîler'le Şîîler arasında münakaşaya, hatta muharrem ihtifallerinin birinde ciddi olaylara sebep olması üzerine Leknev'den ayrılarak Şahcihân-pür şehrine gitti. Dinî, siyasî ve içtimâî karışıklıklardan hoşlanmadığı anlaşılan Bahrülulûm bu yüzden birçok defa yer değiştirmek zorunda kaldı. Şahcihân-pür'daki uzun ikameti sırasında Hâfız Rahmet Han'dan saygı ve ilgi gördü. Onun öldürülmesi ve yerine Şücâddeve'nin geçmesi üzerine Râmpûr'a gitti. Burada bulunduğu dört yıllık süre içinde devlet yönetimi kendisine ve talebelerine geniş maddî ve ilmî imkânlar sağladı. 1775'te babası Seyyid Celâleddîn-i Tibrîzî'nin anısına Burdvan'ın küçük bir kasabası olan Bohâr'da bir medrese (Medrese-i Celâliyye) kuran Münşî Sadreddin'in teklifini kabul ederek bu medresede bir müddet ders verdi. Ancak daha sonra Münşî Sadreddin ile arası bozulunca Vâlâcâh Muhammed Ali Han'ın davetini kabul ederek Bohâr'dan ayrıldı ve Madras'a yerleşti. Vâlâcâh'ın himayesinde kendisine tahsis edilen medresede ilmi faaliyetlerine devam etti. Vâlâcâh'tan gördüğü himaye ve destek, ondan sonra şehri yöneten oğulları tarafından da sürdürüldü. Hayatının sonuna kadar Madras'ta kaldı ve 12 Receb 1225'te (13 Ağustos 1810) burada vefat etti. Madras'taki Vâlâcâhî Camii Mezarlığı'nda bulunan kabri Hindistan'daki müslümanların büyük ilgi gösterdiği ziyaretgâhlarından biridir.

Kaynakların belirttiğine göre çok yönlü bir âlim, başarılı bir müderris, velûd bir müellif, döneminin ilim hayatında etkili bir şahsiyet olan Molla Abdülâlî el-Leknevî'ye "Bahrülulûm" ve "Melikü'l-ulemâ" unvanlarının kimin tarafından verildiği hususu tartışmalıdır. Birinci unvanın Abdülâzîz ed-Dihlevî ikincisinin ise Vâlâcâh Muhammed Ali Han'ın oğlu Um-detül-ümerâ tarafından verildiği şeklindeki görüş, onun hayatı ve eserleriyle ilgilenen pek çok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Hindistan'ın kuze-

yinde daha çok Bahrül'l-ulûm, güneyinde ise Melikü'l-ulemâ unvanıyla tanınmaktadır.

Eserleri. Bahrülulûm'un günümüze ulaşan pek çok matbu ve yazma eseri kendisinin İslâmî ilimlerin birçok sahâsı ile ilgilendiğini göstermektedir. Tasavvufî eserlerinde özellikle İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-hikem* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sinin etkisini görmek mümkündür. Yaşadığı dönemin geleneğine uyarak usûl-i fıkıh, felsefe, mantık, kelâm ve tasavvuf alanlarında kendisinden önce yazılmış önemli eserlere yaptığı şerh ve hâşiyeler, onun eser listesinde geniş bir yer tutmaktadır.

1. *Fevâtihü'r-rahamût fî şerhi Müsellemi's-sübût*. Muhibbullah el-Bihârî'nin usûl-i fıkıhla ilgili *Müsellemi's-sübût* adlı eserinin şerhidir. İlk defa Leknev'de yayımlanan (1878) bu eserin Gazâlî'ye ait *el-Müstasfâ*'nın kenarında yapılmış değişik baskıları vardır (Bulak 1322; Kahire 1324). 2. *Tekmiletü Şerhi Tahri-ri'l-uşûl*. İbnü'l-Hümâm'ın usûl-i fıkıh alanındaki ünlü eseri *et-Tahrîr*'e, Bahrülulûm'un babası Molla Nizâmeddin tarafından başlanıp bitirilemeyen şerhe yaptığı tekmilendir (bk. Ansârî, s. 90). 3. *Tenvîrül-menâr şerhu Menâri'l-envâr (uşûl)*. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menâri'l-envâr* adlı usûl-i fıkıha dair eserine Farsça olarak yaptığı şerhtir. Eserin Urduca tercümesi neşredilmiştir (Karaçi 1961). 4. *el-Erkânü'l-erba'a (Resâ'ilü'l-erkân)*. Namaz, oruç, zekât ve hac ile ilgili esasları Hanefî mezhebi prensiplerine göre ele alıp inceleyen ve Hindistan medreselerinde ders kitabı olarak okutulan bu eser *Resâ'ilü'l-erkân* adıyla Leknev'de, *el-Erkânü'l-erba'a* başlığıyla da Kalkûta'da birçok defa basılmıştır (Ansârî, s. 85, nr. 2). 5. *Şerhu Süllemi'l-ûlûm*. Muhibbullah el-Bihârî'nin mantığa dair *Süllemi'l-ûlûm*'unun şerhidir (Delhi 1861). 6. *el-Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-hikme*. Esîrüddin el-Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı birinci kısmı mantığa ayrılmış olan felsefî eserine Sadreddin-i Şîrâzî tarafından yapılan şerhin hâşyesidir (Leknev 1846). 7. *el-Hâşiye 'alâ zâbîti't-Tehzîb*. Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *Tehzîbü'l-mantık* adlı eserinin "kıyas" bölümüne yapılmış hâşyedir (Madras 1373). 8. *el-Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mîr Zâhid 'ale'r-Risâlet-i'l-Kutbiyye*. Hint âlimi Kutbüddin Mahmûd b. Muhammed'in *er-Risâletü'l-Kutbiyye* diye tanınan mantıkla ilgili risâlesine Mîr Zâhid el-Herevî tarafından ya-

pılan hâşiyenin hâşyesidir (Delhi 1875). 9. *el-Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mîr Zâhid 'alâ Molla Celâl*. Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *Tehzîbü'l-mantık*'ına Celâleddin ed-Devvânî tarafından yapılan ve *Molla Celâl* olarak bilinen şerhe Mîr Zâhid el-Herevî'nin yaptığı hâşiyenin hâşyesidir (Leknev 1872). 10. *el-Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mîr Zâhid 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*. Adudüddin el-İcî'ye ait olan *el-Mevâkıf*'a Seyyid Şerif el-Cürçânî tarafından yapılan meşhur şerhin "el-umûrül-âmme" bölümüne yine Mîr Zâhid el-Herevî'nin kaleme aldığı hâşiyenin hâşyesidir (Leknev 1876). 11. *Şerh-i Meşnevî-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*. Bahrülulûm'un bu şerhi, onun tasavvuf alanında İbnü'l-Arabî'nin etkisinde kaldığını gösteren önemli bir eserdir (I-VI, Leknev 1873).

Bahrülulûm'un bunlardan başka Hindistan'ın çeşitli kütüphanelerinde nüshaları bulunan hadis, ahlâk ve matematikle ilgili başka eserleri de vardır (bk. Brockelmann, II, 625; *El²* [İng.], I, 937; Ansârî, s. 85-90).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, I, 531; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 624-625; *Hediiyetü'l-ârifin*, I, 586-587; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, XI, 262; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 278; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, VII, 282-287; Anjemarie Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 172-175; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi, *Ulema'ü'l-'Arab fî şihhi'l-kâretü'l-Hindîyye*, Bağdad 1986, s. 623-625; Muhamad İqbâl Ansârî, "Mullâ 'Abd al-'Alî Bahr al-'Ulûm", *HI*, VI/2 (1983), s. 69-96; M. Hidayet Hosayn, "Bahrül'ulûm", *IA*, II, 233; Mohammad Shafî, "Bahr al-'Ulûm", *El²* (İng.), I, 936-937; a.mlf., "Bahrül'ulûm", *UDM*, IV, 62-64; F. C. R. Robinson, "Farangî Maḥall", *El² Suppl.* (İng.), s. 293; a.mlf., "Abd-al-'Alî Bahr-al-'Olûm", *Elr*, I, 95.

METİN YURDAGÖR

BAHRÜLULÜM -İ TABÂTABÂİ

(بحرالعلوم طباطبائی)

(ö. 1212/1797)

Meşhur Şîî âlimi.

Aslen Bürürcüdlü olan büyükbabası Seyyid Muhammed, hem baba hem de anne tarafından Molla Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin soyundandır. Bahrülulûm Kerbelâ'da doğdu (1155/1742). Burada önce babası Seyyid Murtaazâ'nın, ardından Ahbârî ekolünün reisi olan Şeyh Yûsuf el-Bahrânî'nin yanında fıkıh okudu. Daha sonra Necfe'ye giderek Şeyh Muhammed Mehdî Futûnî ve Şeyh Muhammed Takî-i Devrakî'nin derslerinden faydalanarak fıkıh bilgisini geliştirdi. Tek-

rar Kerbelâ'ya dönüp Muhammed Bâkır Bihbehânî'den icâzet aldı.

Bahrülulûm Meşhed'deki İmam Rızâ Türbesi'ni ziyaret etmek üzere 1772'de İran'a gitti. Bu arada İsfahan ve Horasan gibi önemli ilim merkezlerine uğrayıp asrın büyük âlimleriyle icâzet mübadelesinde bulundu. Ayrıca karşılaştığı birçok yahudinin müslüman olmasına vesile oldu. Horasan'da yaklaşık yedi yıl kadar Seyyid Mirza Mehdi-i İsfahânî'nin derslerine devam etti. Şiîler'de ilk defa kullanıldığı görülen "bahrü'l-ulûm" lakabının kendisine bu hocası tarafından verildiği söylenir. 1779 yılında Necef'e döndü ve aynı yıl hac vazifesini ifa etmek üzere Haremeyn'e gitti. Burada iki yıl kalarak ders ve fetva verdi. 1791 (veya 1793) yılında Muhammed Bâkır Bihbehânî ölünce Irak ve İran'daki bütün Şiîler'in yegâne dinî otoritesi haline geldi. Necef'te geniş bir ders halkası olan Bahrülulûm, hayatının sonlarına doğru sağlığının bozulması üzerine derslerine son verdi ve 1797 yılında burada vefat etti.

Aralarında Şeyh Ca'fer Kâşifü'l-Gitâ, Muhammed Cevâd el-Âmilî, Seyyid Muhammed Mücâhid, Şeyh Esedullah et-Tüsterî gibi âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştiren Bahrülulûm'un tek oğlu olan Seyyid Muhammed Bürüci'dî onun seviyesine çıkamamakla beraber şöhret bulmuş bir âlimdir.

Bahrülulûm'u çağdaşlarının birçoğundan ayıran özelliklerden biri onun süfî meşrepli olmasıdır. Kerâmet sahibi olduğuna inanılan Bahrülulûm'un "sâhibü'z-zamân" (on ikinci imam) ile birçok defa görüştüğü ve hatta bir mülâkatında onun tarafından kucaklandığı Şiîler'ce söylenir. Bahrülulûm dervişleri sever ve korurdu. Diğer Şiî âlimlerin aksine meşhur bir Ni'metullahî dervîşi olan Nûr Ali Şah'ı **tekfir*** etmemekte direnmiş ve onu ölüm tehlikesinden kurtarıp Kerbelâ'dan gizlice ayrılmasını sağlamıştır.

Eserleri. Dinî bilgilerin yanı sıra matematik ve astronomi de bilen, Arapça ve Farsça şiir söyleyen Bahrülulûm'un başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Fevâ'idü'r-ricâliyye*. Daha çok hadis ricâlinden bahseden biyografik bir eserdir. Muhammed Sâdık Bahrülulûm ve Hüseyin Bahrülulûm tarafından *Ricâlû's-seyyid bahrü'l-'ulûm* adıyla dört cilt halinde yayımlanmıştır (Tahran 1363 hş.). 2. *ed-Dürretü'l-behiyye*. Manzum bir fıkıh usulü kitabıdır. Muhtelif baskıları vardır (Tahran 1247, 1296, 1304, 1307, 1320, 1329;

Tebriz 1292 [*ed-Dürretü'l-manzûme* ile birlikte]). 3. *ed-Dürretü'l-manzûme*. Bu da fıkha dair manzum bir eserdir. Birkaç baskısı mevcuttur (Tahran 1247, 1304, 1320; Tebriz 1292, 1307; Necef 1377). 4. *el-Fevâ'id fi mühimmâtî'l-uşûl* (Tahran 1271). 5. *el-Manzûmât fi'r-ricâl* (Tahran 1306). 6. *Hâşiyetü Me'âlimi'l-uşûl* (Tahran 1316).

Bahrülulûm'un basılmış eserlerinin dışında çoğunluğu fıkha dair yirmi kadar kitap ve risâlesi de bulunmaktadır (bunların isimleri ve bulundukları kütüphaneler için bk. Bahrülulûm-İ Tabâtabâî, I, 92-95).

BİBLİYOGRAFYA :

Bahrülulûm-İ Tabâtabâî, *Ricâlû's-seyyid bahrü'l-'ulûm: el-Fevâ'idü'r-ricâliyye* (nşr. M. Sâdık Bahrülulûm-Hüseyin Bahrülulûm), Tahran 1363 hş., I, 11-118; Nûr Ali Şah, *Cennâtü'l-vi-şâl* (nşr. Cevâd Nûrbahş), Tahran 1348 hş., nâşirin girişi, s. V-VI; Muhammed b. Süleyman et-Tunûkabûnî, *Kışaşü'l-'ulemâ'*, Tahran, ts., s. 168-174; Muhammed Bâkır el-Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1304/1887, s. 677; Mirza Hüseyin en-Nûrî, *Müstedrekü'l-vesâ'il*, Tahran 1321/1903, III, 384; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 234-235; Hânâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpt-yi Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 297, 357, 360, 683, 921; Hamid Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906: The Role of the Ulama in the Qajar Period*, Berkeley 1969, s. 57, 59, 66, 69; Ali Devvânî, *Aka Muhammed Bâkır b. Muhammed*, Tahran 1363 hş., s. 171-187; *A'yânü's-Sî'a*, X, 158-163.

HAMİD ALGAR

BAHS

(bk. BAHİS).

BAHŞEL

(بحشل)

Ebû'l-Hasen Eslem
b. Sehl b. Selm er-Rezzâz el-Vâsîfî
(ö. 292/905)

Muhaddis ve tarihçi.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Pirinç sattığı, başka bir rivayete göre ise Rezzâzî'n (pirinççiler) mahallesinde oturduğu için Rezzâz lakabıyla anılır. "Zenci" mânasına gelen Bahşel lakabını ne sebeple aldığı bilinmemektedir. Anne tarafından dedesi olan muhaddis Vehb b. Bakıyye, ayrıca Muhammed b. Ebân el-Vâsîfî, Muhammed b. Sabbâh el-Cergerâî gibi muhaddislerden hadis okudu. Kaynaklar kendisinden hâfızası kuvvetli, güvenilir ve muteber bir hadisçi olarak bahsediler.

Bahşel'in Vâsîfî şehri tarihine dair olan *Târîhu Vâsîfî* adlı eseri G. Avad tarafın-

dan neşredilmiştir (Bağdad 1967, Beyrut 1986). Müellif bu eserinde Vâsîfî ve çevresinin ilk devir tarihi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Vâsîfî'la ilgili din bilgileriyle hadis râvilerini tabakalara ayırmakta, kronolojik sıra ile her biri hakkında bilgi vermekte ve rivayet ettikleri hadisleri sıralamaktadır. Eserde ilk tabakayı Vâsîfî'ye gelen ashâb-ı kirâm teşkil etmektedir. *Târîhu Vâsîfî*, râvilerin güvenilirliklerini tesbit etmek açısından hadis âlimleri için çok önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VI, 127-128; Zehbî, *A'lamü'n-nübelâ'*, XIII, 553; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 664; a.mlf., *Mizânü'l-ittidâl*, I, 211; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 388; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 289; *Keşfü'z-zunûn*, I, 309; *İzâhu'l-meknûn*, I, 218; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 210; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 210; Ziriklî, *el-A'lam*, I, 298; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 253; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 94, 166, 484; a.mlf., "Bahşal", *EJ*² (İng.), I, 949.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

BAHŞI

Eski ve yeni Türk lehçelerinde "rahîp, kâtip, hekim, şair" gibi anlamlara gelen bir terim.

Eski Uygur metinlerinden itibaren çeşitli Türk lehçelerinde **bakşı** (Uygur), **bahşı** (Çağatay), **bahşı, bağşı** (Türk), **bakşı, baksa** (Kırgız-Kazak) şeklinde rastlanan bu kelime diğer Altay dillerinde de **bahşı** (Moğol) ve **bakşı** (Mançu) olarak geçer. Kelimeye Moğol istilâsından sonra XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar tarihî bir terim olarak rastlanır. Hatta XIII. yüzyıl İran şairlerinden Pür Bahâ-yî Câmî'nin bir kasidesinde de bu kelime geçmektedir.

Kelimenin yakın zamanlara kadar Sanskritçe **bhikşudan** (dilenci ve gezginci Budist rahibi) geldiği sanılmıştır. Ancak Ramstedt, Schmidt ve Pelliot kelimenin Çince'den Moğolca'ya geçtiğini söylerlerken Radloff bunun Türkçe **bak** kökünden geldiğini ileri sürmüştür.

Aslı henüz aydınlanmayan ve Uygur metinlerinde "Budist rahibi" mânasına gelen bu kelime, Moğol devletlerinin Müslümanlığı kabulünden sonra, "Uygur harflerini ve edebî Türk ve Moğol dillerini bilen kâtip" anlamında, XVI. yüzyılda ise "hekim, cerrah" mânasında kullanılmıştır. Bahşı kelimesi, XIV. yüzyıldan başlayarak Moğol geleneğini sürdüren Celâyirîler, Timurlular ile Kazan, Kı-